

Wojciech Góralski

Gwarancje otrzymane przez Kościół katolicki w Konkordacie z 1993 r.

Kieleckie Studia Teologiczne 8, 45-58

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. Wojciech Góralski – Warszawa – Płock

GWARANCJE OTRZYMANE PRZEZ KOŚCIÓŁ KATOLICKI W KONKORDACIE Z 1993 R.

I

Konkordat, jako sprawdzony od stuleci instrument prawny służący regulacji wzajemnych stosunków państwa i Kościoła katolickiego, wciąż nie przestaje spełniać swojej roli, wydatnie przyczyniając się do utrwalania tak niezbędnego w każdym miejscu i w każdym czasie ładu społecznego. Nie sposób przecież wątpić, że harmonijnie układające się w danym kraju wzajemne relacje wspólnoty politycznej i wspólnoty religijnej w niemałym stopniu ów ład budują.

Mocno rozchwiane po zerwaniu 12 września 1945 r. przez Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej konkordatu z 10 lutego 1925 r. stosunki państwo – Kościół katolicki w Polsce, regulowane przez dziesiątki lat wyłącznie jednostronnie, a więc na drodze ustawowej (nie licząc „Porozumienia” Rządu PRL i Episkopatu Polski z 14 kwietnia 1950 r., uzupełnionego 5 grudnia 1956 r.)¹, a przy tym w sposób restrykcyjny, wymagały niezbędnej normalizacji. I jakkolwiek uchwalona u schyłku PRL Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej² stosunki te unormowała poprawnie, uznając osobowość publicznoprawną Kościoła katolickiego oraz należne mu prawa związane z pełnieniem własnej misji, to jednak doświadczenie 44. lat wystarczająco zdawało się wskazywać

---

¹ Teksty tych aktów prawnych: zob. *Położenie prawne Kościołów i związków wyznaniowych w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Zbiór przepisów i dokumentów wg stanu na dzień 1 października 1956*, Warszawa 1960, s. 124–130.

² Dz. U. Nr 29, poz. 154 z późn. zm. Por. J. Rokita, *Realizacja postanowień Konkordatu 1993 w kontekście polskiego prawodawstwa państwowego*, w: *Konkordat 1993. Dar i zadanie dla Kościoła i Polski*, red. J. Dyduch, Kraków 1998, s. 52–55.

na potrzebę utrwalenia tej regulacji jednostronnej, to zaś mogło się dokonać jedynie w drodze dwustronnej umowy międzynarodowej, jaką jest konkordat. Nic też dziwnego, że w zmienionej sytuacji politycznej doszło do zawarcia – w dniu 28 lipca 1993 r. – Konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską³. Został on ratyfikowany 23 lutego 1998 r. (po uprzednim przyjęciu przez Sejm RP ustawy ratyfikacyjnej)⁴, i wszedł z życie 26 kwietnia 1998 r. (z wyjątkiem art. 10, który nabrał mocy obowiązującej 15 listopada tego samego roku).

Reprezentując nowy, posoborowy model umowy konkordatowej, ukształtowany przez Sobór Watykański II, dla którego podstawową zasadą stosunków między państwem a Kościołem jest ochrona wolności religijnej mającej swoje źródło w należnej każdemu człowiekowi godności osoby ludzkiej⁵, konkordat polski zawiera gwarancje dotyczące owej wolności. Stanowią one treść przepisów normatywnych tego dokumentu i są uszczegółowieniem ustawy zasadniczej, służą zatem urzeczywistnianiu rękojmi konstytucyjnych⁶.

Z naciskiem należy podkreślić, że – odmiennie niż to miało miejsce w regulacjach konkordatów przedsoborowych – gwarancje udzielone przez Państwo polskie Kościołowi katolickiemu w Konkordacie z 1993 r. bynajmniej nie noszą na sobie znamion przywilejów⁷. Dotyczą bowiem wspomnianej

---

³ Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r. (Dz. U. Nr 51, poz. 318).

⁴ Ustawa z dnia 8 stycznia 1998 r. o ratyfikacji Konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską (Dz. U. Nr 12, poz. 42). Ta znaczna zwłoka w powzięciu ustawy ratyfikacyjnej była spowodowana względami pozamerytorycznymi. Por. W. Góralski, *Konkordat polski 1993. Od podpisania do ratyfikacji*, Warszawa 1998, s. 29–150.

⁵ Por. Deklaracja Soboru Watykańskiego II o wolności religijnej *Dignitatis humanae*, nr 2.

⁶ Por. J. Krukowski, *Polskie prawo wyznaniowe*, Warszawa 2005, s. 86; W. Góralski, *Ochrona małżeństwa i rodziny w Konkordacie polskim z 1993 roku*, w: *Konkordat polski w 10 lat po ratyfikacji. Materiały z konferencji*, red. J. Wroceński i H. Pietrzak, Warszawa 2008, s. 131–132.

⁷ Por. Konstytucja o Kościele w świecie współczesnym Soboru Watykańskiego II *Gaudium et spes*, nr 76; Wypada przytoczyć tutaj wypowiedź abp. Józefa Kowalczyka, nuncjusza apostolskiego w Polsce, z dnia 24 października 1994 r.: „W tym kontekście Stolica Apostolska jeszcze raz potwierdza swoje konsekwentne stanowisko, że nie oczekuje ze strony Państwa polskiego żadnych przywilejów w związku z konkordatem”, „Słowo. Dziennik katolicki” z 26.10.1994 r., s. 2; Wymowne jest również stwierdzenie papieża Benedykta XVI zawarte w jego przemówieniu wygłoszonym 12 maja 2005 r. do korpusu dyplomatycznego, że Kościół „nie domaga się żadnego przywileju dla siebie, lecz jedynie stworzenia w zakresie swej misji uzasadnionych warunków swobody dla swojej działalności” (za: H. Suchocka, *Polski model relacji państwo-Kościół w świetle Konstytucji RP i Konkordatu z 1993 roku*, w: *Konkordat polski w 10 lat po ratyfikacji...*, dz. cyt., s. 42).

wolności religijnej, zarówno w wymiarze relacji instytucjonalnych obydwu wspólnot, jak i w wymiarze indywidualnym, która to wolność wypływa z samej misji właściwej Kościołowi katolickiemu (podobnie jak właściwej pozostałym związkom wyznaniowym) oraz z przyrodzonej godności ludzkiej⁸.

Wypada już tutaj dodać, że – poza wprowadzeniem alternatywnej w stosunku do istniejącej przed wejściem w życie konkordatu formy zawarcia małżeństwa (art. 10 ust. 1) oraz stworzeniem możliwości nauczania religii w przedszkolach (art. 12 ust. 1) – pozostałe normy konkordatowe stanowią jedynie potwierdzenie unormowań wcześniej obowiązujących, wpisanych do ustaw zwykłych, szczególnie do wspomnianej już Ustawy z dnia 17 maja 1989 r.

Umowa konkordatowa zawiera liczne gwarancje, które Państwo polskie udziela Kościołowi katolickiemu. Ich przedmiotem, jak już nadmieniono, jest generalnie wolność religijna – w wymiarze wspólnotowym i instytucjonalnym oraz indywidualnym. Chodzi zatem o uznanie wynikającego z samej misji Kościoła prawa do swobodnego jej wykonywania na obszarze Państwa polskiego. Państwo to nie przyznaje więc Kościołowi określonych praw w tym zakresie, lecz uznając je, składa gwarancje ich poszanowania i ochrony. Zobowiązuje się do zabezpieczenia wolności należnej Kościołowi jako wspólnocie i instytucji, która posiada własne jednostki organizacyjne i własnych wyznawców.

II

Art. 3 konkordatu zawiera gwarancję swobodnego utrzymywania przez Kościół katolicki oraz jego osoby prawne i fizyczne stosunków oraz komunikowania się ze Stolicą Apostolską i innymi podmiotami: konferencjami biskupów, Kościołami partykularnymi, „a także między sobą i z innymi wspólnotami i instytucjami, organizacjami i osobami w kraju i za granicą”⁹.

Przedmiotem gwarancji, danych Kościołowi katolickiemu oraz jego osobom prawnym i fizycznym w Polsce, jest swobodne utrzymywanie stosunków i komunikowanie się z innymi osobami prawnymi i z osobami fizycznymi – zarówno w płaszczyźnie wertykalnej (ze Stolicą Apostolską), jak i w płaszczyźnie horyzontalnej (z konferencjami biskupów i z Kościołami partykularnymi, a także między sobą oraz z innymi wspólnotami, instytucjami, organizacjami i osobami tak w kraju, jak i za granicą). Chodzi zarówno o „stosunki”, a więc relacje utrzymywane w sposób stały (instytucjonalny), jak i o „komunikowanie się”, tj. nawiązywanie kontaktów okazjonalnych (w dowolny sposób)⁹.

⁸ Por. J. Krukowski, *Kościół i państwo. Podstawy relacji prawnych*, Lublin 2000, s. 189.

⁹ Por. J. Krukowski, *Kościół i państwo...*, dz. cyt., s. 305; Tenże, *Konkordat polski. Znaczenie i realizacja*, Lublin 1999, s. 98–99; W. Góralski, W. Adamczewski, *Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską z dnia 28 lipca 1993 r.*, Płock 1994, s. 29–31.

Zapis konkordatowy stanowi potwierdzenie i rozwinięcie art. 19 ust. 2 pkt 8 Ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania¹⁰.

Uznanie przez państwo w art. 4 ust. 1 konkordatu osobowości prawnej „Kościoła katolickiego” (należy przyjąć, że chodzi o Kościół katolicki w Polsce) oraz „wszystkich instytucji kościelnych terytorialnych i personalnych, które uzyskały taką osobowość na podstawie przepisów prawa kanonicznego” (art. 4 ust. 2) stanowi ważną gwarancję, dzięki której kościelne jednostki organizacyjne (m.in. parafie) mogą uczestniczyć w obrocie prawnym zgodnie z zasadami prawa cywilnego i prawa administracyjnego. Gwarancja ta rozciąga się na wszystkie jednostki organizacyjne Kościoła w Polsce, które powstając, uzyskują osobowość prawną w sferze prawa kanonicznego. Warunkiem jednak uzyskania osobowości prawnej przez daną jednostkę kościelną na forum państwowym jest powiadomienie kompetentnych organów administracyjnych o jej utworzeniu, dokonane przez władzę kościelną.

Ponadto w art. 4 ust. 3 traktatu państwo zobowiązuje się, że „inne instytucje kościelne”, a więc jednostki nieposiadające osobowości prawnej na forum kościelnym (np. niektóre stowarzyszenia wiernych), mogą ją uzyskać „na podstawie prawa polskiego”.

Regulacje objęte art. 4 umowy konkordatowej nie wprowadzają zmian do stanu prawnego tych instytucji kościelnych, które uzyskały osobowość prawną w oparciu o art. 6–9 Ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego (określanej dalej jako „ustawa z 17 maja 1989 r.”)¹¹.

Do art. 5 traktatu została wpisana gwarancja, w myśl której państwo – odwołując się do „prawa do wolności religijnej” – zapewnia Kościołowi katolickiemu (we wszystkich jego obrządkach) „swobodne i publiczne pełnienie jego misji, łącznie z wykonywaniem jurysdykcji oraz zarządzaniem i administrowaniem jego sprawami na podstawie prawa kanonicznego”.

Państwo polskie zobowiązało się tutaj do respektowania tego, co przysługuje Kościołowi katolickiemu jako społeczności religijnej w obszarze potrójnej posługi: nauczania, uświęcania i rządzenia (posługa rządzenia obejmuje dziedzinę ustawodawstwa, sądownictwa i administracji). Wyklucza to podejmowanie działań, które powodowałyby ograniczenia w tym względzie. Klauzula o swobodnym wykonywaniu przez Kościół jurysdykcji „na podstawie prawa kanonicznego” wskazuje na zobowiązanie się państwa do nieingerowania jego organów w działalność kościelną realizowaną w oparciu o przepisy prawa kanonicznego¹².

¹⁰ Dz. U. Nr 29, poz. 155 z późn. zm.

¹¹ Por. W. Góralski, W. Adamczewski, *Konkordat...*, dz. cyt., s. 32–35; W. Góralski, A. Pieńdyk, *Zasada niezależności i autonomii państwa i Kościoła w konkordacie polskim z 1993 roku*, Warszawa 2000, s. 11–12.

¹² Jednakże podjęcie czynności prawnej przez organ kościelnej osoby prawnej z naruszeniem przepisu prawa kanonicznego wymaganego do ważności tej czynności

Zapis o swobodnym i publicznym wykonywaniu przez Kościół katolicki własnej misji, potwierdzający gwarancję zawartą w art. 2 ustawy z 17 maja 1989 r., jest uszczegółowieniem przyjętej w art. 1 umowy konkordatowej zasady niezależności i autonomii.

Kolejna gwarancja udzielona w konkordacie przez stronę państwową, pomieszczona w art. 6 ust. 1, dotyczy swobody Kościoła katolickiego w zakresie tworzenia, dokonywania zmian i znoszenia własnych struktur terytorialnych i personalnych. Wyszczególnienie jednostek organizacyjnych Kościoła – zarówno terytorialnych (prowincja kościelna, archidiecezja, diecezja, administratura apostolska, prałatura terytorialna, opactwo terytorialne, parafia terytorialna), jak i personalnych (ordynariat polowy, prałatura personalna, instytuty życia konsekrowanego i stowarzyszenia życia apostolskiego, parafia personalna) nie jest wyczerpujące, lecz jedynie egzemplatywne, na co zresztą wskazuje tekst ustępu *in fine*: „oraz innych kościelnych osób prawnych”.

Gwarancja poszanowania w tym obszarze działalności Kościoła decyzji jego „kompetentnej władzy” pozostaje w pełnej zgodności z art. 1 i art. 5 konkordatu¹³. Stwarzała ją w znacznej mierze – *implicite* – ustawa z 17 maja 1989 r. (art. 13 ust. 4).

W art. 7 ust. 1 znalazło się stwierdzenie, stanowiące konsekwencję art. 1 oraz art. 5, w myśl którego „urzędy kościelne obsadza kompetentna władza kościelna zgodnie z przepisami prawa kanonicznego”. Państwo daje więc gwarancję Kościołowi całkowitej autonomii w wykonywaniu jednego ze znaczących obszarów własnej jurysdykcji. Pozostaje ona zgodna z postanowieniem ustawy z 17 maja 1989 r. (art. 14)¹⁴.

Zwykłą implikacją gwarancji, o której mowa w art. 7 ust. 1 umowy, jest inna, sformułowana w art. 7 ust. 2, w myśl której „mianowanie i odwoływanie biskupów należy wyłącznie do Stolicy Apostolskiej”. Urząd biskupi jest bowiem jednym z urzędów kościelnych¹⁵.

Art. 8 ust. 1 konkordatu Państwo polskie „zapewnia Kościołowi katolickiemu wolność sprawowania kultu zgodnie z artykułem 5”. Jest to gwarancja generalna, stanowiąca uszczegółowienie (w zakresie pełnionej przez Kościół

---

stanowi podstawę do uznania jej nieważności również w porządku prawnym państwa (stanowisko Sądu Najwyższego w wyroku kasacyjnym z 27.07.2000 r.). Por. J. Krukowski, *Realizacja Konkordatu z 1993 r w polskim porządku prawnym*, w: *Konkordat polski 10 lat po ratyfikacji...*, dz. cyt., 2008, s. 99–100; Por. także tenże, *Kościół i państwo...*, dz. cyt., s. 308–309; W. Góralski, W. Adamczewski, *Konkordat...*, dz. cyt., s. 35–36.

¹³ Por. W. Góralski, W. Adamczewski, *Konkordat...*, dz. cyt., s. 37–39.

¹⁴ Por. W. Góralski, A. Pieńdyk, *Zasada niezależności...*, dz. cyt., s. 32–33.

¹⁵ W odniesieniu do mianowania biskupa diecezjalnego art. 7 ust. 2 konkordatu zawiera klauzulę ograniczającą.

misji uświęcania) gwarancji wpisanej do powołanego tutaj art. 5. Należy ją odnieść do kultu tak publicznego (liturgicznego), jak i prywatnego (pozaliturgicznego). Stanowi ona potwierdzenie art. 15 ust. 1 ustawy z 17 maja 1989 r.

Co się tyczy kultu publicznego, to następnie w art. 8 ust. 2 traktatu pomieszczono gwarancję państwa, w myśl której organizowanie tegoż kultu „należy do władzy kościelnej zgodnie z przepisami prawa kanonicznego”, przy czym dodano klauzulę ograniczającą.

Z kolei w art. 8 ust. 3, dotyczącym miejsc przeznaczonych przez właściwą władzę kościelną „do sprawowania kultu i grzebania zmarłych”, przedmiotem gwarancji jest „nienaruszalność” tych miejsc. Chodzi tutaj o kościoły, oratoria, kaplice, sanktuaria, ołtarze oraz cmentarze, które to miejsca „przeznaczone [do wyżej określonych celów – wtrącenie moje W. G.] przez właściwą władzę kościelną” nie mogą być przedmiotem ingerencji państwa (zmierzącej do przeznaczenia ich na inny użytek)¹⁶, poza określonymi w tymże ust. 3 (zd. drugie i trzecie) dwoma wyjątkami.

Wyjątek pierwszy został określony następująco: „Z ważnych powodów i za zgodą kompetentnej władzy kościelnej można przeznaczyć te miejsca na inny użytek” (zd. drugie). Nietrudno zauważyć, że stosowanie tego wyjątku jest możliwe jedynie „z ważnych powodów” oraz „za zgodą kompetentnej władzy kościelnej”. Ta druga klauzula stanowi gwarancję daną *implicite* stronie kościelnej, iż w przypadku inicjatywy władzy państwowej dotyczącej przeznaczenia danego miejsca przeznaczonego na sprawowanie kultu lub na grzebanie zmarłych (np. cmentarza parafialnego) na inny użytek (np. na budowę autostrady) i jednocześnie nieuznania przez biskupa diecezjalnego takiego powodu za ważny, a tym samym niewyrażenia przezeń zgody na przeznaczenie tego miejsca na wspomniany użytek, władza państwowa nie dokona zmiany przeznaczenia.

---

¹⁶ W związku z przyjmowaną w niektórych środowiskach błędną interpretacją zwrotu „nienaruszalność cmentarzy”, w Deklaracji Rządu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 15 kwietnia 1997 r. znalazło się wyjaśnienie, w myśl którego pojęcie to „nie może być rozumiane jako prawo odmowy pochowania na cmentarzu katolickim osoby innego [niż katolickie – wtrącenie moje W.G.] wyznania lub niewierzącej” (M.P. Nr 4, poz. 51).

Wypada dodać, że na mocy Ustawy z dnia 26 czerwca 1997 r. o zmianie ustawy o cmentarzach i chowaniu zmarłych (Dz. U. Nr 126, poz. 805), do Ustawy z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych zostały wprowadzone następujące zapisy: „W miejscowościach, w których nie ma cmentarzy komunalnych, zarząd cmentarza wyznaniowego jest obowiązany umożliwić pochowanie na tym cmentarzu, bez jakiegokolwiek dyskryminacji, osób zmarłych innego wyznania lub niewierzących” (art. 8 ust. 2); „Zarząd cmentarza wyznaniowego nie może odmówić pochowania zwłok osób, które posiadają nabyte prawo do pochówku w określonym miejscu tego cmentarza” (art. 8 ust. 3). Tekst jednolity: Dz. U. 2000, Nr 23, poz. 295.

Wyjątek drugi (zawarty w zd. trzecim), związany jest z gwarancją daną przez stronę kościelną.

Art. 8 ust. 4, stanowiący potwierdzenie art. 15 ust. 2–3 ustawy z 17 maja 1989 r., zapewnia Kościołowi katolickiemu swobodne, tzn. bez zezwolenia władz państwowych, sprawowanie kultu publicznego „w miejscach innych niż określone w ustępie 3”, a więc poza miejscami przeznaczonymi na ten cel przez właściwą władzę kościelną. Gwarancja ta jest jednak ograniczona klauzulą polecającą zachowanie przepisów prawa polskiego, jeśli stanowią w tej sprawie inaczej¹⁷. Klauzula ta zawiera – *implicite* – zobowiązanie strony kościelnej.

Gwarancja poszanowania dni świątecznych – jako wolnych od pracy – stanowi przedmiot regulacji art. 9 ust. 1 umowy dwustronnej. Zawarty tutaj katalog dni wolnych od pracy, obejmujący niedziele i siedem dni świątecznych (1 stycznia, drugi dzień Wielkanocy, dzień Bożego Ciała, 15 sierpnia, 1 listopada, 25 grudnia i 26 grudnia) pokrywa się w pełni z wykazem figurującym w art. 17 ustawy z 17 maja 1989 r.

Art. 10 ust. 1 umowy konkordatowej, poświęcony małżeństwu tzw. konkordatowemu, stanowi gwarancję złożoną przez Państwo polskie, iż „od chwili zawarcia małżeństwo kanoniczne wywiera takie skutki, jakie pociąga za sobą zawarcie małżeństwa zgodnie z prawem polskim”, jeżeli zostaną spełnione trzy określone warunki.

Ponieważ powyższa norma konkordatowa nie nadaje się do bezpośredniego stosowania, w art. 10 ust. 6 strona państwowa zobowiązała się do wprowadzenia „koniecznych zmian w prawie polskim”. Zostały one wprowadzone przez Ustawę z dnia 24 lipca 1998 r. o zmianie ustaw – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Kodeks postępowania cywilnego, prawo o aktach stanu cywilnego, ustawy o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz niektórych innych ustaw¹⁸, do której Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji wydał dwa akty prawne wykonawcze¹⁹.

W art. 10 ust. 3 państwo dało gwarancję poszanowania autonomii „kompetentnej władzy kościelnej” w orzekaniu „o ważności małżeństwa kanonicznego, a także w innych sprawach małżeńskich przewidzianych w prawie kanonicznym”.

¹⁷ Por. J. Krukowski, *Realizacja Konkordatu z 1993 r.*, dz. cyt., s. 104–106.

¹⁸ Dz. U. Nr 17, poz. 757.

¹⁹ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 26 października 1998 r. (Dz. U. Nr 136, poz. 884) oraz Obwieszczenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 4 listopada 1998 r. (M.P. Nr 40, poz. 554); Należy wspomnieć, że Konferencja Episkopatu Polski wydała z kolei, 22 października 1998 r., Instrukcję dla duszpasterzy dotyczącą małżeństwa konkordatowego (Biuletyn Prasowy Katolickiej Agencji Informacyjnej, 1998, nr 90); Na temat małżeństwa „konkordatowego” (zawieranego w trybie art. 1 § 2 k.r.o.) szerzej por. W. Góralski, *Zawarcie małżeństwa konkordatowego w Polsce*, Warszawa 1998.

W art. 12 ust. 1 Kościół katolicki otrzymał od państwa, uznającego – jak zaznaczono *in principio* tego zapisu – „prawo rodziców do religijnego wychowania dzieci” – gwarancję dotyczącą organizowania przez „szkoły publiczne podstawowe i ponadpodstawowe oraz przedszkola, prowadzone przez organy administracji państwowej i samorządowej”, zgodnie z wolą zainteresowanych (rodziców lub uczniów pełnoletnich), nauki religii „w ramach planu zajęć szkolnych i przedszkolnych”.

Gwarancja ta jest zgodna z postanowieniami art. 1–19 Ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty²⁰ oraz Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków nauczania religii w szkołach publicznych²¹. *Novum* regulacji konkordatowej – w stosunku do wspomnianej ustawy – jest możliwość nauczania religii w przedszkolach, w związku z czym Minister Edukacji Narodowej wydał Rozporządzenie z dnia 30 czerwca 1999 r.²², zmieniające poprzednie²³.

Składając ową gwarancję, państwo odwołuje się jednocześnie do zasady tolerancji (*in principio* zapisu).

W art. 12 ust. 2 strona państwowa uznaje prawo władzy kościelnej do opracowywania programu nauczania religii katolickiej oraz podręczników²⁴.

W art. 12 ust. 3 zd. drugie państwo zobowiązało się do tego, iż cofnięcie nauczycielowi religii w szkole lub w przedszkolu upoważnienia (*missio canonica*) przez biskupa diecezjalnego, będzie uznawać za „utrata prawa do nauczania religii”.

Z kolei w art. 12 ust. 4 zawarta jest gwarancja, w myśl której „w sprawach treści nauczania i wychowania religijnego nauczyciele religii podlegają przepisom i zarządzeniom kościelnym”.

W art. 12 ust. 5 została udzielona Kościołowi katolickiemu gwarancja korzystania „ze swobody prowadzenia katechezy dla dorosłych, łącznie z duszpasterstwem akademickim”.

W art. 13 państwo składa Kościołowi katolickiemu gwarancję w formie zapewnienia możliwości „wykonywania praktyk religijnych, a w szczególności uczestniczenia we Mszy św. w niedziele i święta dzieciom i młodzieży katolickiej przebywającym na koloniach i obozach oraz korzystającym z innych form zbiorowego wypoczynku”. Jest to potwierdzenie zapisu zawartego w art. 30 ust. 1–2 ustawy z 17 maja 1989 r. oraz w Zarządzeniu Ministra Edukacji

²⁰ Dz. U. Nr 95, poz. 425 z późn. zm.

²¹ Dz. U. Nr 36, poz. 155 z późn. zm.

²² Dz. U. Nr 67, poz. 753.

²³ Por. J. Krukowski, *Kościół i państwo...*, dz. cyt., s. 316–317; Tenże, *Realizacja Konkordatu z 1993 r.*, dz. cyt., s. 109.

²⁴ Uchylony został w ten sposób wymóg art. 22 ust. 2 Ustawy o systemie oświaty z 7 września 1991 r., dotyczący zatwierdzania podręczników do nauki religii przez władze państwowe.

Narodowej z dnia 3 lipca 1992 r. w sprawie warunków zapewnienia prawa wykonywania praktyk religijnych dzieciom i młodzieży przebywającym na obozach i koloniach²⁵.

Strona państwowa zagwarantowała Kościołowi katolickiemu – w art. 14 ust. 1 – prawo zakładania i prowadzenia własnych placówek oświatowych i wychowawczych, w tym przedszkoli oraz szkół wszystkich rodzajów, zgodnie z przepisami prawa kanonicznego, co stanowi potwierdzenie postanowienia art. 20 ust. 1 ustawy z 17 maja 1989 r.

W art. 14 ust. 2 znalazło się zapewnienie, iż szkoły prowadzone przez jednostki Kościoła katolickiego w realizowaniu programu nauczania przedmiotów – poza minimum programowym – „stosują się do przepisów kościelnych”.

Art. 14 ust. 3 natomiast zawiera gwarancję odnoszącą się do nauczycieli, wychowawców i innych pracowników oraz do uczniów i wychowanków szkół i placówek oświatowych i wychowawczych prowadzonych przez jednostki Kościoła katolickiego, a będących „szkołami lub placówkami publicznymi” albo mających „uprawnienia szkół lub placówek publicznych”. Wymienione kategorie osób „mają prawa i obowiązki takie same jak analogiczne osoby w szkołach i placówkach publicznych”. Zapis ten jest potwierdzeniem dyspozycji art. 21 ust. 1–3 oraz art. 22 ust. 1 ustawy z 17 maja 1989 r.

Wreszcie tenże art. 14, w ust. 4 stwarza gwarancję, iż szkoły i placówki, o których mowa w art. 14 ust. 1, „będą dotowane przez Państwo lub organy samorządu terytorialnego w przypadkach i na zasadach określonych przez odpowiednie ustawy”.

Strona państwowa w art. 15 ust. 1 „gwarantuje Kościołowi katolickiemu prawo do swobodnego zakładania i prowadzenia szkół wyższych, w tym uniwersytetów, odrębnych wydziałów i wyższych seminariów duchownych oraz instytutów naukowo-badawczych”. Chodzi zatem o wszelkiego typu szkoły kościelne wyższe oraz kościelne instytuty naukowo-badawcze, zakładane w oparciu o przepisy prawa kościelnego. Zapis ten potwierdza postanowienia art. 23 ust. 1 i 5 ustawy z 17 maja 1989 r.

Art. 15 ust. 3 zawiera z kolei gwarancję dotyczącą dotowania przez Państwo Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie i Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Nowym elementem – w stosunku do regulacji ustawowej – było jedynie zobowiązanie odnoszące się do Papieskiej Akademii Teologicznej, potwierdzone Ustawą z dnia 26 czerwca 1997 r. o finansowaniu Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie z budżetu Państwa²⁶, w stosunku bowiem do Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego gwarancję konkordatową poprzedziła Ustawa z dnia 14 czerwca 1991 r. o finansowaniu Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego z budżetu Państwa²⁷.

²⁵ M.P. Nr 25, poz. 181.

²⁶ Dz. U. Nr 103, poz. 650.

²⁷ Dz. U. Nr 61, poz. 259.

W tymże ust. 3 (zd. drugie) Państwo składa gwarancję rozważenia możliwości „udzielania pomocy finansowej odrębnym wydziałom wymienionym w ustępie 1” (chodzi o wydziały teologiczne istniejące poza uniwersyte-tem)²⁸. W dniu 5 kwietnia 2006 r. Sejm RP uchwalił trzy ustawy o finansowaniu z budżetu państwa Papieskiego Wydziału Teologicznego w Warszawie, Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu i Wyższej Szkoły Filozoficzno-Pedagogicznej „Ignatianum” w Krakowie²⁹.

W art. 16 ust. 1 zostało zagwarantowane sprawowanie opieki duszpasterkiej „nad żołnierzami wyznania katolickiego w czynnej służbie wojskowej, w tym również zawodowej” – „w ramach ordynariatu polowego” – przez Biskupa Polowego, „zgodnie z prawem kanonicznym i statutem zatwierdzonym przez Stolicę Apostolską (...)”. Konkordat potwierdza tutaj stan prawny dotyczący Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego, reaktywowanego przez Stolicę Apostolską 21 stycznia 1991 r. (na podstawie art. 25–28 ustawy z 17 maja 1989 r.)³⁰.

W art. 16 ust. 2 strona państwowa zapewniła żołnierzom, o których mowa w ust. 1, „możliwość swobodnego uczestniczenia we Mszy św. w niedziele i święta, jeśli nie koliduje to z ważnymi obowiązkami służbowymi”. Zapewnienie to stanowi potwierdzenie art. 25 ust. 1–2 ustawy z 17 maja 1989 r.

Przedmiotem gwarancji zawartej w art. 16 ust. 3 umowy konkordatowej jest zwolnienie od służby wojskowej (przeniesienie do rezerwy) kapłanów i diakonów oraz członków instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostołskiego po złożeniu profesji wieczystej, a także odroczenie tej służby – „ze względu na odbywanie nauki” – „alumnom wyższych seminariów duchownych, osobom po złożeniu ślubów czasowych oraz nowicjuszom”. Zapis ten pozostaje potwierdzeniem art. 29 ust. 1–2 ustawy z 17 maja 1989 r.

Jednocześnie, w art. 16 ust. 4, państwo daje gwarancję, że „kapłani przeniesieni do rezerwy mogą być powołani do odbywania ćwiczeń wojskowych tylko w celu przeszkolenia do pełnienia funkcji kapelana wojskowego na wniosek właściwego przełożonego kościelnego”. Oznacza to, że powołanie kapłana przeniesionego do rezerwy może nastąpić wyłącznie we wspomnianym wyżej celu i tylko na wniosek biskupa diecezjalnego lub wyższego przełożonego zakonnego (w stosunku do kapłana zakonnego).

---

²⁸ Istnieją dwa wydziały tego rodzaju: Papieski Wydział Teologiczny w Warszawie i Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu.

²⁹ Ustawa z dnia 5 kwietnia 2006 r. o finansowaniu Papieskiego Wydziału Teologicznego w Warszawie z budżetu państwa (Dz. U. Nr 94, poz. 648); Ustawa z dnia 5 kwietnia 2006 r. o finansowaniu Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu z budżetu państwa (Dz. U. Nr 94, poz. 649); Ustawa z dnia 5 kwietnia 2006 r. o finansowaniu Wyższej Szkoły Filozoficzno-Pedagogicznej „Ignatianum” w Krakowie (Dz. U. Nr 94, poz. 650).

³⁰ Por. J. Krukowski, *Realizacja Konkordatu z 1993 r.*, dz. cyt., s. 115.

Państwo zobowiązało się – w art. 17 ust. 1 – do zapewnienia warunków „do wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych osobom przebywającym w zakładach penitencjarnych, wychowawczych, resocjalizacyjnych oraz opieki zdrowotnej i społecznej, a także w innych zakładach i placówkach tego rodzaju”. Zapis ten oznacza, że osoby zarządzające wymienionymi zakładami są obowiązane stworzyć odpowiednie warunki, by osoby przebywające w tych zakładach mogły zarówno wykonywać praktyki religijne, jak i korzystać z posług religijnych.

Uszczegółowienie przytoczonego zapisu znalazło się w art. 17 ust. 2, gdzie zaznaczono, że osobom, o których mowa w ust. 1, „zapewnia się w szczególności możliwość uczestniczenia we Mszy św. w niedziele i święta oraz w katechizacji i rekolekcjach, a także korzystania z indywidualnych posług religijnych w zgodzie z celami pobytu tych osób wskazanych w ustępie 1”. Użyty w tym ustępie zwrot „w szczególności” wskazuje na egzemplantywne wyszczególnienie praktyk religijnych³¹.

Gwarancje konkordatowe dotyczące opieki duszpasterskiej w stosunku do osób przebywających w zakładach tzw. zamkniętych stanowią potwierdzenie regulacji zawartej w art. 30 ust. 1, 31 ust. 1 i 3 oraz 32 ustawy z 17 maja 1989 r.

Przedmiotem gwarancji zawartej w art. 19 jest „prawo wiernych do przezszania się zgodnie z prawem kanonicznym i w celach określonych w tym prawie”. Charakterystyczny jest zwrot artykułu *in principio*: „Rzeczpospolita Polska uznaje prawo wiernych (...)”. Zapis konkordatowy jest potwierdzeniem art. 33–37 ustawy z 17 maja 1989 r.

Gwarancja dostępu Kościoła do środków społecznego przekazu, stanowiąca jeden z podstawowych warunków poszanowania wolności religijnej, została wpisana do art. 20 traktatu. W ust. 1 Państwo zapewnia Kościołowi katolickiemu prawo „swobodnego drukowania, wydawania i rozpowszechniania wszelkich publikacji związanych z jego posłannictwem”.

Z kolei w ust. 2 strona państwowa gwarantuje temuż Kościołowi prawo „do posiadania i używania własnych środków społecznego przekazu, a także do emitowania programów w publicznej radiofonii i telewizji, na zasadach określonych w prawie polskim”.

Obydwa postanowienia stanowią potwierdzenie dyspozycji art. 46 ust. 1, 47, 48 ust. 1 i 3 oraz 49 ustawy z 17 maja 1989 r.

W art. 21 ust. 1 zd. pierwsze Kościół katolicki otrzymał zapewnienie prowadzenia przez „odpowiednie instytucje kościelne”, każdej zgodnie ze swoją naturą, „działalności o charakterze misyjnym, charytatywnym i opiekuńczym”. Konsekwencją tego zapisu jest następnie gwarancja tworzenia przez te instytucje własnych struktur organizacyjnych i urządzanie publicznych zbiorok

³¹ Por. W. Góralski, Z. Adamczewski, *Konkordat...*, dz. cyt., s. 95–98.

(zd. drugie). Jest to potwierdzenie regulacji prawnej objętej art. 7 ust. 12, pkt 2–4 i ust. 3 pkt 7–9 oraz art. 38–40 ustawy z 17 maja 1989 r.

Co się tyczy publicznych zbiorów, to w art. 21 ust. 2, będącym implikacją prawa instytucji kościelnych określonego w ust. 1, pomieszczono gwarancję zapewniającą Kościołowi katolickiemu prawo „do zbierania ofiar na cele religijne, kościelną działalność charytatywno-opiekuńczą, naukową, oświatową i wychowawczą oraz utrzymanie duchownych i członków zakonów, jeżeli odbywają się w obrębie terenów kościelnych, kaplic oraz w miejscach i okolicznościach zwyczajowo przyjętych w danej okolicy i w sposób tradycyjnie ustalony”. Tego rodzaju zbiórki zostały *expressis verbis* wyjęte spod przepisów prawa polskiego o zbiorach publicznych. Regulacja ta jest potwierdzeniem art. 57 ust. 1–2 ustawy z 17 maja 1989 r.

Do art. 22 ust. 1 traktatu wpisano gwarancję dotyczącą zrównania pod względem prawnym działalności podejmowanej przez kościelne osoby prawne, służącej celom „humanitarnym, charytatywno-opiekuńczym i oświatowo-wychowawczym”, z działalnością służącą analogicznym celom i prowadzoną przez instytucje państwowe.

Sformułowana w ten sposób zasada, zapewniająca instytucjom kościelnym działającym w określonym zakresie równe traktowanie z organizacjami państwowymi (m.in. w dostępie do środków z finansów publicznych), stanowi nowy element w stosunku do ustawy z 17 maja 1989 r.³²

W art. 22 ust. 4 Rzeczpospolita Polska zapewnia o udzielaniu – „w miarę możliwości” – „wsparcia materialnego w celu konserwacji i remontowania zabytkowych obiektów sakralnych i budynków towarzyszących, a także dzieł sztuki stanowiących dziedzictwo kultury”.

Jak wynika z przytoczonego brzmienia normy konkordatowej, choć nie zawiera ona konkretnego zobowiązania finansowego państwa, to jednak stanowi gwarancję generalną i zarazem uwarunkowaną w realizacji jego możliwościami finansowymi³³.

Prawa majątkowe kościelnych osób prawnych zostały zagwarantowane w art. 23. Państwo uznaje tutaj prawo tychże osób prawnych do nabywania, posiadania, użytkowania i zbywania mienia nieruchomości i ruchomego oraz nabywania i zbywania praw majątkowych, zgodnie z prawem polskim. Stanowi to niemal dosłowne potwierdzenie art. 52–54 oraz 59 ustawy z 17 maja 1989 r.

W art. 24 konkordatu państwo składa najpierw gwarancję uznania prawa Kościoła do „budowy, rozbudowy i konserwacji obiektów sakralnych i kościelnych oraz cmentarzy – zgodnie z prawem polskim” (zd. pierwsze), co stanowi potwierdzenie art. 41–45 ustawy z 17 maja 1989 r. Następnie uznaje

³² Por. J. Krukowski, *Kościół i państwo...*, dz. cyt., s. 324–325.

³³ Por. J. Krukowski, *Realizacja Konkordatu z 1993 r.*, dz. cyt., s. 122–123.

prawo biskupa diecezjalnego lub innego właściwego ordynariusza do decydowania o potrzebie budowy świątyni i o założeniu cmentarza (zd. drugie).

Uznanie prawa kościelnych osób prawnych do zakładania fundacji jest przedmiotem art. 26, będącego powtórzeniem art. 58 ustawy z 17 maja 1989 r.

III

Konkordat zawarty między Rzeczpospolitą Polską i Stolicą Apostolską w 1993 r., stanowiący rezultat długiego procesu normalizacji wzajemnych stosunków państwa i Kościoła katolickiego, do którego przynależy tak znacząca większość obywateli w Polsce, regulując całokształt spraw interesujących obydwie strony, czyni to w duchu wzajemnego zrozumienia własnych celów i zadań, a tym samym poszanowania ich odrębności. Utrwalając *status quo* zaistniały wraz z Ustawą z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, umowa ta, nacechowana wyraźnie wolą stron umocnienia wzajemnej zgody i porozumienia, a nawet gotowości do współdziałania „dla rozwoju człowieka i dobra wspólnego” (art. 1 konkordatu), stanowi wymowny wyraz ich dążenia „do trwałego i harmonijnego uregulowania wzajemnych stosunków” (preambuła konkordatu). Podstawową zasadą dotyczącą relacji Państwa polskiego i Kościoła katolickiego przyjętą w konkordacie jest zasada niezależności i autonomii, każdego w swojej dziedzinie (art. 1), wpisana generalnie (w odniesieniu do wszystkich „kościółów i innych związków wyznaniowych”) do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (art. 25 ust. 3).

W regulacji konkordatowej znalazły się artykuły, w których obydwie strony wspólnie przyjmują określone zobowiązania, a także zapisy zawierające gwarancje jednostronne, pochodzące zarówno od jednej, jak i od drugiej układającej się strony. Dwustronność gwarancji zdaje się stwarzać niezbędne warunki dla harmonijnego kształtowania wzajemnych relacji obydwu wspólnot politycznej i religijnej.

W niniejszym opracowaniu ograniczono się wyłącznie do gwarancji, które Państwo polskie czyni w stosunku do Kościoła katolickiego w Polsce. Bezstronna analiza zaprezentowanych zapisów konkordatowych zawierających owe gwarancje wyraźnie wskazuje, że żadna z nich nie należy do kategorii przywilejów, jak to miało miejsce w konkordatach przedsoborowych. Państwo jedynie **uznaje** określone prawa Kościoła katolickiego przysługujące mu z samej natury pełnionej przez siebie misji, a także daje gwarancję, iż prawa te będą respektowane. Niemal te same gwarancje zostały zresztą udzielone Kościołowi katolickiemu w ustawie z 17 maja 1989 r., na co zwracano uwagę przy referowaniu odnośnych, poszczególnych regulacji konkordatowych.

Kierując się w preambule umowy „zasadami prawa międzynarodowego, łącznie z normami dotyczącymi poszanowania praw człowieka i podstawowych swobód oraz wyeliminowania wszelkich form nietolerancji

i dyskryminacji z powodów religijnych”, a ponadto „uznając, że fundamentem rozwoju wolnego i demokratycznego społeczeństwa jest poszanowanie godności osoby ludzkiej i jej praw”, układające się strony chciały dać wyraz przekonaniu, że przyjęcie konkordatu nie może w najmniejszym sposób obniżyć standardu ochrony praw innych (niekatolickich) Kościołów i związków wyznaniowych oraz ich wyznawców, czy też spowodować jakiegokolwiek nierówności w traktowaniu ich przez państwo.

Nie można zapominać, że umowa konkordatowa zawiera również określone gwarancje Kościoła katolickiego złożone państwu. Właśnie owa dwustronność gwarancji zdaje się stwarzać niezbędne warunki dla harmonijnego kształtowania wzajemnych relacji obydwu wspólnot: politycznej i religijnej.

Sommario

LE GARANZIE RICEVUTE DALLA CHIESA CATTOLICA NEL CONCORDATO DEL 1993

Il concordato stipulato il 28 luglio 1993 fra la Santa Sede e la Repubblica di Polonia, ratificato il 23 febbraio 1998, ha terminato un lungo processo della normalizzazione dei rapporti reciproci tra lo stato e la Chiesa cattolica in Polonia. L'insieme della materia concordataria, composto dal preambolo e da 29 articoli, abbraccia gli obblighi presi in comune da ambedue parti nonché le garanzie concesse da una e dall'altra parte.

Nel suo studio l'autore presenta e commenta solo le garanzie che lo Stato polacco ha concesso alla Chiesa cattolica (in diverse materie riguardanti il libero esercizio della sua missione: di predicare, santificare e governare), sottolineando che non si tratta per nulla dei privilegi e che quasi tutte queste garanzie sono state già concesse con la legge polacca del 17 maggio 1989.

Ks. prof. zw. dr hab. Wojciech GÓRALSKI – ur. w 1939 r. w Poznaniu. Jest kierownikiem Katedry Kościelnego Prawa Małżeńskiego i Rodzinnego na Wydziale Prawa Kanonicznego UKSW w Warszawie i profesorem prawa kanonicznego w WSD w Płocku, założycielem i redaktorem naczelnym rocznika „Jus Matrimoniale”, członkiem Polskiego Komitetu Doradczego Międzynarodowego Przeglądu Teologicznego „Communio”, wiceprzewodniczącym Stowarzyszenia Kanonistów Polskich, członkiem Komitetu Nauk Prawnych PAN, członkiem Centralnej Komisji ds. Stopni i Tytułów. Autor blisko 900 prac naukowych i popularnonaukowych, m.in.: *Kapituła katedralna w Płocku XII–XVI w.*, Płock 1979; *I primi sinodi di San Carlo Borromeo*, Milano 1989; *Kanoniczna zgoda małżeńska*, Gdańsk 1991; *Konkordat polski 1993*, Warszawa 1998; *Matrimonium facit consensus*, Warszawa 2000; *Ze studiów nad małżeństwem i rodziną*, Warszawa 2007.